

NOVELLE 52 EN HET STAATSRECHT VAN DE REPUBLIEK DER
VERENIGDE NEDERLANDEN

1 Nov. 52 en het recht van represaille

De Justiniaanse Novelle 52 houdt zich bezig met het bestrijden van de infame praktijk der zgn. ἐνεχυριασμοί, die het Authenticum vertaalt als *pignorationes*. Het gaat daarbij om een gebruik waarbij schuldeisers van een *colonus*, een dorpeling of een inwoner van een bepaalde stad de goederen van een andere *colonus* van hetzelfde *latifundium*, of een andere bewoner van hetzelfde dorp of dezelfde stad als onderpand tot zich trokken omdat hun debiteuren hun schulden niet betaalden. Deze gewoonte, die in flagrante strijd is met het algemene beginsel dat in principe niemands vermogen kan worden uitgewonnen voor de schulden van een ander, schijnt op de markten van het "bas-empire" wijd verspreid te zijn geweest¹ en is meermalen het onderwerp van wetgeving geweest. Zo verbiedt C.4,12 in vier constituties van Diocletianus het vermogen van een vrouw uit te winnen voor de schulden van haar man en omgekeerd; bovendien mochten de ouders niet voor de schulden van hun kinderen worden uitgewonnen. Een constitutie van keizer Zeno, opgenomen in C. 11,57, *l. un.* bepaalt meer in het algemeen:

Grave est et non solum legibus, verum etiam aequitati naturali contrarium pro alienis debitis alios molestari, idcirco huiusmodi iniquitates contra omnes vicinos perpetrari modis omnibus prohibemus.

(Vert.: Het is ernstig en niet alleen in strijd met de wetten, maar ook met de natuurlijke billijkheid, dat sommige mensen lastig gevallen worden voor de schulden van anderen en daarom verbieden wij op alle wijzen dat dergelijke onbillijkheden tegen alle dorpelingen worden begaan).

Het gebruik bleek echter moeilijk uit te roeien² en daarom zag zich Justinianus in 529 genoopt nogmaals een verbod van algemene strekking uit te vaardigen.

Nov. 52 werd als authenticum *Ut non fiant pignorationes* opgenomen in de middeleeuwse Collatio (5,5), maar Justinianus' verbodsbepaling stond in een wel zeer grof contrast tot de juridische praktijk van de middeleeuwen, waarin wat men inmiddels *repraesaliae* was gaan noemen³ aan de orde van de dag waren. Bartolus, die er een zeer gezaghebbend tractaat over schreef,⁴ wijst het ontstaan van deze praktijk aan de ineensinking van het Romeinse rijk. Zolang immers het Imperium had gegarandeerd dat boven alle justitiabelen een allerhoogste rechter stond, kon

1 Nov. 52,1.

2 Naar de herkomst van de ἐνεχυριασμοί kan men slechts raden. In Mitteis' *Reichsrecht und Volksrecht* vindt men hieromtrent vrijwel niets. Van der Wal (*Manuale Novellarum Justiniani*, Groningen/A'dam 1964, blz. 91²) denkt aan een analogie uit het fiscale recht.

3 Vgl. VI° 5,8, *cap. un.*: *pignorationes, quas vulgaris elocutio repraesalias nominat* (Vert.: "pandnemingen", die de volksmond "represailles" noemt).

4 *Tractatus Repraesaliarum* (1354), in *Consilia Quaestiones et Tractatus* (ed. Lyon 1552) f. 125 e.v..

men zijn schuldenaar altijd voor een competente instantie dagvaarden en was het niet nodig zijn toevlucht te nemen tot represailles tegen dorps- of stadsgenoten. Maar, schrijft Bartolus, *postea peccata nostra meruerunt quod Romanum Imperium prostratum per tempora multa et reges et principes ac etiam civitates maxime in Italia saltem de facto in temporalibus dominum non agnoscerent, propterquod de iniustitiis ad superiorem non potest haberi regressus, coeperunt repraesaliae frequentari et sic effecta est frequens et cotidiana materia.*⁵ Het recht om represailles te nemen werd door Bartolus gegrondvest op het *jus divinum* en het *jus gentium*. Het eerste immers kende het begrip *justum bellum*:⁶ oorlog was toegestaan *si qua gens vel civitas (...) vel vindicare neglexerit quod a suis improbe factum est, vel reddere quod per injurias ablatum est.*⁷ Wanneer nu een staat weigerde rechtsingang te verlenen aan een burger van een vreemde staat om van een inwoner van die staat te vorderen wat deze verschuldigd was, dan stond het het bevoegde gezag van de vreemde staat vrij om represailles toe te staan tegen andere burgers van die staat die zich toevallig op het eigen territoir bevonden. Deze represailles konden bestaan uit gijzeling (ἀνδρολεψία) en uit inbeslagneming, *pignoratio*, van de goederen van onderdanen van die staat die zich binnen het territoir van de eigen staat bevonden. De voorwaarden waaronder dergelijke represailles waren toegestaan, zijn door Bartolus in zijn zojuist genoemde tractaat geformuleerd en blijven, zolang het recht van represaille heeft bestaan, dezelfde: de schuld diende duidelijk te blijken, de zaak mocht niet in het minst twijfelachtig zijn en de bewijzen van de geweigerde rechtsingang, *justitia denegata*, dienden zeker en overtuigend te zijn.⁸

Het ontstaan van het recht van represaille werd, zo zagen wij, door Bartolus gekoppeld aan de staatkundige desintegratie van het oude Rijk: waar staatkundige eenheden ontstaan die geen hoger gezag boven zich erkennen en geen rechtsingang verlenen aan onderdanen van een vreemde staat, is het nagenoeg onvermijdelijk. Reeds Bartolus nu legt een verband tussen het recht van represaille en het volkenrechtelijke begrip *justum bellum*: de omstandigheden waaronder het nemen van represailles waren toegestaan, vormden tevens omstandigheden die een oorlog rechtvaardigden. Dit gegeven betrok het nemen van privaatrechtelijke represailles in de publiekrechtelijke sfeer: het was de burger slechts toegestaan represailles te

5 T.a.p., f. 125 verso. Vert.: Nadien hebben onze zonden het verdiend dat het Romeinse rijk gedurende vele jaren ter neder lag en erkenden koningen en vorsten en zelfs steden, vooral in Italië, zij het feitelijk, in wereldlijke aangelegenheden geen hoger gezag en aangezien over onrechtvaardigheden niet kon worden teruggevallen op een hoger gezag, zijn represailles begonnen voor te komen en zo dan is het een veelvuldig voorkomende, dagelijkse materie geworden.

6 Decr. c.23, q.2, c.2.

7 T.a.p. Vert.: indien een volk of staat (...) heeft nagelaten te straffen wat door de zijnen aan onrechtmatig is gedaan, of terug te geven wat onrechtmatig is weggenomen.

8 Zie naast Bartolus nog Grotius, *De Jure Belli ac Pacis* 3,2,2.

nemen tegen de burgers van een vreemde staat nadat hij daarvoor toestemming had gekregen van zijn eigen soeverein. Deze onderzocht de zaak en verleende zijn onderdaan, indien het verzoek hem gegrond voorkwam, zgn. "brieven van represailles", "lettres de marque".⁹ De staat stelde daardoor de eigen onderdanen bloot aan contra-represailles van de vreemde staat en gaf daarom slechts na een grondig onderzoek brieven van represaille uit.¹⁰

Het recht van represaille¹¹ veronderstelt, zoveel moge uit de bovenstaande summierse behandeling duidelijk zijn geworden, een zwak ontwikkeld Volkenrecht. Het dankt zijn ontstaan aan een samenleving waarin de vreemdeling nauwelijks als zelfstandig rechtssubject werd erkend en vindt zijn verklaring in de primitieve Germaanse voorstelling van de onderlinge solidariteit, de gemeenschappelijke aansprakelijkheid, van sibbe-genoten.¹² Het belemmert bovendien de internationale handel, een gegeven dat de geleidelijke verdwijning van dit instituut verklaart. Zo werden reeds vroeg, in de dertiende eeuw, verdragen gesloten die de uitoefening van het recht van represaille tegen onderdanen van de verdragspartijen uitsloten. Een dergelijk verdrag werd bijvoorbeeld reeds in 1216 gesloten tussen Bologna en Florence,¹³ terwijl Frankrijk en Engeland, eveneens in de dertiende eeuw, bij enkele verdragen voor dit geval een commissie van arbitrage in het leven riepen. De nationale soevereinen verleenden bovendien, ter bevordering van het internationale handelsverkeer, dikwijls aan individuele handelslieden van vreemde nationaliteit een privilege, inhoudende dat tegen hen en hun goederen geen represaille-

9 Zie hierover uitvoerig R. De Mas Latrie, *Du droit de marque ou droit de représailles au moyen-age* (Parijs 1875).

10 De Mas Latrie, a.w. blz. 14-18; blz. 24-34.

11 Het recht van represaille dient te worden onderscheiden van het *jus retorsionis*, het retorsierecht, dat zijn oorsprong vindt in de *usus modernus* van de Digestentitel *Quod quisque juris in alterum statuerit, ut ipse eodem jure utatur* (D. 2,2: Wat iemand op een ander als recht heeft toegepast, is ook op hem zelf van toepassing). Het gemeenrechtelijke retorsierecht hield in dat de rechter van staat A hetzelfde recht op de inwoners van staat B toepaste, als de rechter van staat B had toegepast op de inwoners van staat A. De toepassingen daarvan vond men vooral in het erfrecht. Zo wees de Hollandse rechter in bepaalde gevallen aan inwoners van het gewest Utrecht een aan hen naar Hollands recht toekomende nalatenschap *niet* toe, wanneer het Utrechtse erfrecht een in Utrecht opgevallen nalatenschap in dezelfde omstandigheden niet toekende aan Hollanders. Zie hierbij Voet, *Commentarius ad Pandectas* 2,2,4 en 5. Ons BW kende in de artt. 957 en 884 (oud) BW zuivere retorsiebepalingen die door de wet van 7 april 1869, S.56 zijn afgeschaft en vervangen door een bepaling waarin het vergeldingskarakter veel minder duidelijk is. Terzijde zij hier nog opgemerkt dat het recht van represaille uiteraard niets te maken heeft met het vreemdelingenbeslag; dit immers wordt gelegd onder of ten laste van de werkelijke schuldenaar, terwijl het recht van represaille zich kenmerkt doordat goederen van anderen dan de schuldenaar worden gearresteerd voor schulden waarvoor zij naar het gemene recht noch aansprakelijk, noch draagplichtig, noch uitwinbaar zijn.

12 Zie Von Gierke, *Das deutsche Genossenschaftsrecht* dl 2, *Geschichte des deutschen Körperschaftsbegriffs* (Berlijn 1873) blz. 386-389.

13 De Mas Latrie, a.w. blz. 49.

maatregelen zouden worden genomen terzake van schulden van hun landgenoten ("sauvegarde"). Naar het schijnt is Venetië de eerste mogendheid geweest die, in 1423, het recht van represaille ten behoeve van zijn onderdanen afschafte; in de loop van de zeventiende en achttiende eeuw verdwijnt het, zo is althans beweerd, uit de juridische praktijk.¹⁴ De Duitse rechtsgeleerde Andreas Gaill (1526-1587) schrijft dat de Keizers van het Heilige Roomse Rijk in zijn dagen geen brieven van represaille meer plachten te geven: *nam in concedendis repraesaliis pugna quodammodo offertur, unde bellum sequitur et licet illud justum esse dici potest (...) tamen quantumvis justum sit, infinita secum trahit incommoda et latrociniiis, atque publicis scandalis viam aperit, quibus summus princeps ansam praeberere non debet (...) maxime si ad privatam utilitatem petantur repraesaliae, quae publicae quieti postponi debet.*¹⁵

2 Het recht van represaille in het Rooms-Hollandse recht

Het recht van represaille moge dan wel in de loop der achttiende eeuw min of meer tot de rechtsgeschiedenis dier dagen zijn gaan behoren, formeel afgeschaft werd het in de meeste Europese staten niet. Het bleef onderdeel uitmaken van het *jus commune* en werd meestal behandeld in verband met Nov. 52. Tegen het einde der zestiende eeuw wordt het onderwerp besproken in de *Praxis Rerum Criminalium* van De Damhouder (1507-1581), een werk dat in de Republiek een groot gezag genoot.¹⁶ Het is alleszins opmerkelijk dat de schrijver zich de moeite getroost het recht te verdedigen tegen de opvatting van velen, aan wie dit wellicht al te hard voorkwam.¹⁷ Tussen de regels door proeft men reeds bij deze schrijver een zekere afkeer van dit instituut, maar de lezer wordt opgeroepen zich te laten overtuigen door het gezag van Bartolus en niemand minder dan Thomas van Aquino. Een andere, eveneens in de Republiek gezaghebbende Belg, Paulus Christineus (1533-1631), benadrukt het extraordinaire karakter van het *jus repraesalium*.¹⁸ Het recht van represaille wordt in Holland uitvoerig ter sprake gebracht door Simon van

14 De Mas Latrie, a.w. blz. 53-56.

15 *De pignorationibus liber singularis* I § 3, in *Practicarum Observationum* (ed. Keulen 1634). Vert.: want bij het toewijzen van represailles wordt op de een of andere manier een strijd aangeboden, waaruit oorlog voortvloeit en hoewel die rechtvaardig genoemd kan worden (...) brengt die toch, hoe rechtvaardig hij ook moge zijn, talloze ongerieven met zich mee en opent de weg voor roverij en openbare schandalen, waartoe de hoogste vorst geen aanleiding behoort te geven (...) vooral als er represailles in het privé belang, dat moet wijken voor het algemeen belang, worden gevraagd.

16 A.w. (ed. Antwerpen 1601), cap. 100.

17 T.a.p. § 6 e.v..

18 *Practicarum Observationum* V (Antwerpen 1633), obs. 183, § 22. Veel geciteerd werd ook Joannes Jacobus à Canibus, *Tractatus repraesalium*; ik vond het geschrift in *Benvenuti Stracchae aliorumque clarissimorum Jurisconsultorum De Mercatura* (Amsterdam 1669) blz. 774 e.v..

Leeuwen in zijn *Censura Forensis*.¹⁹ Ook hij vestigt met nadruk de aandacht op het buitengewone karakter van het recht van represaille en betoogt dat het, gezien het feit dat de uitgifte van brieven van represaille neerkomt op de vaststelling van een *casus belli*, niet anders dan door de hoogste soeverein kan worden gegeven.²⁰ Bij hem vindt men ook enige rechtshistorische beschouwingen die de indruk wekken dat het recht van represaille reeds in zijn tijd min of meer tot de rechtsgeschiedenis werd gerekend, hetgeen ongetwijfeld zijn oorzaak vindt in het feit dat de materie veelal door verdragen werd beheerst die het praktisch uitsloten. Van Leeuwen geeft de tekst van enige verdragen die de Staten Generaal in verband hiermede hadden gesloten met Spanje en Engeland. De pacterende staten behouden zich daarin weliswaar het recht voor brieven van represaille te verlenen, maar niet anders dan als een *ultimum remedium*, dat slechts mocht worden gehanteerd wanneer diplomatieke demarches hadden gefaald.²¹ Johannes Voet behandelt het recht van represaille in zijn *Digestencommentaar*²² en brengt het in verband met Novelle 52, dat deze praktijk uitdrukkelijk verbiedt. Voet nu beschouwt de novelle als geldend recht; represailles leken daarom in Holland uitgesloten. De werkingssfeer van de novelle werd echter beperkt tot het geval waarin zowel de debiteur als de crediteur aan een en dezelfde soeverein waren onderworpen. Het was dus niet toegestaan aan burgers van, bijvoorbeeld, de stad Amsterdam het recht van represaille toe te kennen tegen, bijvoorbeeld, burgers van de stad Dordrecht; boven de schepensbank van de ene zowel als de andere stad stond immers de *superior auctoritas* van het Hof van Holland, de Hoge Raad van Holland en Zeeland en, in laatste instantie, de Staten van het gewest. Voets vaststellingen bevatten daarom niet veel meer dan een bevestiging van de oude gemeenrechtelijke leer dat represailles nooit zijn toegestaan wanneer er een hogere rechter te vinden is, terwijl het recht van represaille bovendien slechts tegen *exteri*, vreemdelingen, kon worden gebruikt, nimmer tegen de eigen onderdanen van de soeverein die het recht van represaille kon verlenen.²³ De vraag rijst evenwel of het verbod van Novelle 52 ook van toepassing was op de ingezetenen van de andere gewesten van de oude Republiek. Dienden zij als vreemdelingen voor het Hollandse recht te worden opgevat, zodat eventueel tegen hen represailles konden worden verleend? Het opmerkelijke

19 A.w. Pars II, lib 1, cap 11, §§ 13-31.

20 T.a.p. §§ 16, 17 en 21.

21 Zie ook *Groot Placaet Boek* (GPB) IV blz. 316 en V blz. 477 voor de "Tractaten van commercie, navigatie en marine" tussen Frankrijk en de Staten Generaal van 20 sept. 1697 (gesloten bij de Vrede van Rijswijk) en 11 april 1713 (gesloten bij de Vrede van Utrecht); in de artt. 4 van deze verdragen wordt het recht van represaille geregeld. De Mas Latrè is van mening dat het Utrechtse verdrag het laatste zou zijn geweest waarin de materie met zoveel woorden zou zijn behandeld.

22 *Commentarius ad Pandectas* 5,1,29-31.

23 Zie met zoveel woorden Damhouder, t.a.p. § 20.

ZWALVE

verschijnsel doet zich nu voor dat de Staten van Holland zich in 1759 voor precies deze vraag zagen gesteld. Zij beantwoordden haar bevestigend en verleenden daarom aan enige inwoners van de stad Amsterdam het recht van represaille tegen de goederen van onderdanen van het gewest van Stad en Ommelanden. Het incident baarde groot opzien. Het recht van represaille immers was in internationale verhoudingen reeds nagenoeg obsoleet geworden. Nu echter werd het niet alleen gehanteerd, maar zelfs tegen onderdanen van een ander gewest van de Republiek! Blijkbaar was er tussen Groningen en Holland een *casus belli* gerezen. Wat was het geval?

3 Het incident van 1759

Tijdens de Tweede Engels-Nederlandse Oorlog (1665-1667) werd Groningen benard door een inval van de bisschop van Munster, die zich met Engeland had verbonden. De Staten van Stad & Lande besloten ter bestrijding van de krijgskosten een groot geldsbedrag te lenen van enige Amsterdamse financiers. Deze geldlening geschiedde in de vorm van de koop ener lijfrente.²⁴ De Groningers betaalden de verschuldigde lijfrentepremies tot 1685, maar staakten daarna de halfjaarlijkse uitkeringen. De Amsterdamse lijfrentetrekkingen beklagden zich hierover bij de Staten van Stad & Ommelanden, maar kregen geen antwoord. Zij dagvaardden daarop de Staten van Stad & Lande voor de Groninger Hoge Justitiekamer, maar zagen deze rechtsgang door de Staten van het gewest geblokkeerd. Na deze vruchteloze stappen wendden zij zich tot de Staten van het eigen gewest, die, na de zaak herhaaldelijk en zonder resultaat ter aandacht van de Heeren van Stad & Lande te hebben gebracht,²⁵ uiteindelijk bij besluit van 9 mei 1759 aan de Amsterdamse schuldeisers het recht van represaille verleenden tegen de goederen van de onderdanen van het gewest van Stad en Ommelanden,²⁶ welk besluit op 2 november van hetzelfde jaar publiekelijk werd geconfirmeerd en waarin tevens aan de onderdanen van het gewest Holland werd verboden hun schulden, uit welchen hoofde dan ook ontstaan, aan Groningers te voldoen.²⁷

Te Groningen werd verontwaardigd gereageerd op het besluit van de Hollandse Staten. Zij betaalden dit keer met gelijke munt: op 8 oktober 1759 vaardigden zij het volgende besluit uit:

24 Zie voor de tekst van de in een acte neergelegde koopovereenkomst hieronder in de Appendix.

25 Zie de besluiten en missiven van 1738 en 1739, afgedrukt in de *Nederlandsche Jaarboeken van 1759*, blz. 1026-1029.

26 Zie voor de tekst GPB VIII blz. 620-623.

27 GPB VIII blz. 625-626.

NOVELLE 52 EN HET STAATSRECHT VAN DE REPUBLIEK

De Staten van de Stad Groningen en de Ommelanden doen te weten. Nademaal wij, tot ons uiterste leedwezen en grote bevreemdinge in 't zekere zijn onderricht geworden dat hunne Ed. Groot Mog., de Heren Staten van Holland en Westvriesland, hebben kunnen goedvinden aan Jacob Roeters, voor zichzelf en in qlté, te permitteren in beslag te nemen Goederen van bijzondere Ingezetenen van deze Provincie, om daer uit te verhalen *Verouderde Pretensien*²⁸ (...) en daer bij, uit meenigvuldige klagten van onze Ingezetenen, zijnde geïnformeerd *dat van die verregaende permissie (...) werkelijk gebruik wordt gemaakt.*²⁹

ZOO IS 'T dat wij ons verplicht bevinden, bij provisie, gedurende onze deliberation, elk een iegelijk, bij deze, te gelasten geene Penningen, uit welken hoofde dezelve ook mogte schuldig zijn aan Ingezetenen van de Provincie Holland te voldoen, over te maken, of op eene andere wijze te betalen.³⁰

Vijf dagen na dato van dit besluit lieten de Staten van Stad en Lande een ander volgen dat het beslag op alle zich te Groningen bevindende Hollandse credieten en effecten behelsde³¹ en waarin de ingezetenen van Stad en Lande er tevens op werd gewezen dat zij niet dan op eigen risico goederen naar Holland konden transporteren. De "affaire Roeters"³² begon danig uit de hand te lopen.

Naast het nemen van de zojuist genoemde represaillemaatregelen, besloot men te Groningen een protestbrief te zenden naar de Staten van Holland *en* een brief aan de Staten Generaal, waarin de Groningers hun beklag deden over wat zij ervoeren als "violente en onwettige maatregelen" en waarin tevens op welhaast typisch Groninger wijze aan de Groot Mogende Heeren der Staten Generaal werd medegedeeld dat het geld dat de Provincie Groningen aan de Generaliteit was verschuldigd op tijd zou zijn betaald "zoo de Staten niet beducht zouden zijn geworden dat, dewijl in Holland alle Groningsche Goederen en Gelden gearresteerd worden, dit Geld ook aldaer gevaer liep van in beslag genomen te worden",³³ een mededeling die in feite op niets minder neerkwam dan dat de Groningers tot op nader order hun bijdragen aan de Generaliteit opschortten! Dit was een handige manoeuvre van de Groningers, daar zij hierdoor een ordinaire kwestie tot een zaak verhieven waarmede het belang van de Generaliteit in haar geheel was gemoeid. De Groningers wezen bovendien in hun brief aan de Staten

28 Cursivering van mij.

29 Cursivering van mij.

30 Zie voor de tekst in zijn geheel *Nederlandsche Jaarboeken van 1759*, blz. 1063-1064; vgl. ook J. de Bruyn, *Plakkaten van Stad en Lande* [Historia Agriculturae XIV], (Groningen 1983), blz. 291.

31 *Nederlandsche Jaarboeken*, t.a.p. blz. 1064-1066; De Bruijn, l.c.

32 Naar de Amsterdamse koopman Jacob Roeters, die mede namens enige anderen het verzoek tot verlening van het recht van represaille bij de Hollandse Staten had ingediend: zie GPB VIII blz. 620-621.

33 *Nederlandsche Jaarboeken*, t.a.p. blz. 1067.

ZWALVE

Generaal³⁴ op een punt van fundamenteel juridisch belang: zij achtten het nemen van represaillemaatregelen op gezag van de Staten van het gewest Holland tegen de goederen van inwoners van het gewest Groningen in strijd met de *lex fundamentalis* van de Republiek der Verenigde Nederlanden, te weten de artt. 16 en 17 van de Unie van Utrecht.³⁵ Daarmede was de affaire Roeters uitgegroeid tot een probleem dat raakte aan de grondslagen van het toenmalige Nederlandse Staatsrecht.

4 Reacties in Holland en Groningen

De door de Groningers opgeworpen rechtsvraag is, bij mijn weten, ten tijde van het ancien régime slechts één maal door een jurist van gezag ter sprake gebracht, te weten door Cornelis van Bijnkershoek in zijn *Quaestiones Juris Publici*.³⁶ De geleerde president van de Hoge Raad van Holland en Zeeland brengt daarin in onderling verband twee vragen aan de orde: a) of het de afzonderlijke gewesten van de Republiek is toegestaan een oorlog te voeren³⁷ en b) of het de afzonderlijke gewesten van de Republiek is toegestaan het recht van represaille toe te kennen.³⁸

34 Zie voor de tekst *Nederlandsche Jaarboeken*, t.a.p. blz. 1068-1077.

35 T.a.p. blz. 1075 e.v.. De beide bepalingen - onder meer afgedrukt bij Van Hasselt, *Nederlandse Staatsregelingen en Grondwetten* - luiden als volgt:

XVI. Ende oft gebeurden (dat God verhoede moet) dat tusschen die voorsz. Provincien enich onverstant, twist, ofte tweedracht gevele, daerinne siluyden den anderen nyet en condon verstaen, dat tselve soe verre het enyge van de Provincien in tparticulier aengaet ter neder geleyt ende beslicht sal worden by den anderen Provincien off den ghenen die si daer toe deputeren sullen, ende soe verre die saecke alle die Provincien int generael aengaet by de heeren Stadtholders van de Provincien in manieren boeven in tix e articul verhaelt, dewelcke gehouden sullen sijn parthyen recht te doen ofte vergelijcken binnen een maent ofte corter, soe verre die noot van der saecke sulcx uyteyscht, naer interpellatie ofte versouck by deen ofte dandere parthye daer toe gedaen; ende wes by die voorsz. anderen provincien ofte haerluyden Gedeputeerden ofte dvoorsz. heeren Stadtholders alsoe uytgesproecken wordt, sal aengegaen ende achtervolcht worden sonder dat daer van wijder beroup ofte andere provisie van rechten tsi van appel, relieff, nulliteyt ofte enyge andere querelle, hoedanich die souden moegen wezen, versocht sal moegen worden.

XVII. Dat die voorsz. Provincien, steden ende leden van dien hem wachten sullen van uytheemsche fursten, Heeren, Landen ofte steden enyge occasie te geven van oorloge, ende sulcx om alle alsulcke occasien te vermijden sullen die voorsz. Provincien, steden, ende Leden van dyen gehouden wezen soe wel den uytheemschen als ingesetenen van de voorsz. Provincien te administreren goet recht ende justicie; ende soe verre yemant van hem daer van in gebreecke blijft, sullen die andere bontgenoten die hant holden, by alle behoorlicke wegen ende middelen, dat sulcx gedaen sal worden ende dat alle abusen, daer door sulcx belet, ende die justicie deur verachtert soude moegen worden, gecorrigeert ende gereformeert sullen worden als naer rechten ende vermoegens een yder sijn privilegien, loffelicke ende wel heergebrachte costumen.

36 Ik gebruikte de in de *Opera Omnia* dl II (Leiden 1767) op blz. 187 e.v. afgedrukte tekst.

37 A.w. Lib. II, cap. 23.

38 A.w. Lib. II, cap. 24.

De eerste vraag wordt door Van Bijkershoek in verband gebracht met art. 9 van de Unie, dat, voor zover hier van belang, als volgt luidt:

Men zal geen accoord van Bestant of Peis maken, nog Oorlog aanwenden, nog eenige Imposten ofte Contributien instellen, die Generaliteit van desen Verbande aangaande, dan met gemeen advis ende consent van de voorsz. Provincien.

Van Bijkershoek baseert zijn betoog op de sinds de "Deductie" van François Franck algemeen geaccepteerde theorie dat door de afzwering van Philips II de soevereiniteit over de gewesten zou zijn teruggevallen bij de Staten *der afzonderlijke gewesten*,³⁹ een theorie die mede werd gedragen door het enorme gezag van Hugo de Groot.⁴⁰ De consequentie van deze gedachte is dat de Staten Generaal slechts het belang van de generaliteit vertegenwoordigen, terwijl het belang van de afzonderlijke provincies met uitsluiting van de Staten Generaal de competentie van de Staten der afzonderlijke gewesten blijft. Vloeit hieruit nu voort dat zelfs het recht om *in het eigenbelang* (d.w.z. van de afzonderlijke provincie) oorlog te voeren ter vrije dispositie van de Staten van ieder afzonderlijk gewest blijft? Verzet zich hiertegen niet de tekst van art. 9 der Unie, in het bijzonder de zinsnede *Men zal geen Oorlog aanwenden dan met gemeen advis en consent van de voorsz. Provincien*? Van Bijkershoek wijst er dan op dat de bepaling van art. 9 uitsluitend betrekking zou hebben op een oorlog *die Generaliteit van desen Verbande aangaande* en dat daarom niets zich ertegen zou verzetten dat de afzonderlijke gewesten in het eigen belang

39 De tekst van de "Deductie", één der belangrijkste stukken uit de Nederlandse staatkundige geschiedenis, is - voor zover ik weet - nimmer in een moderne bronnenpublicatie afgedrukt; een Engelse vertaling is te vinden in Kossmann en Mellink, *Texts concerning the revolt of the Netherlands* (London 1974) blz. 274 e.v.. De originele tekst is te vinden bij Bor, *Oorspronck, begin en vervolgh der Nederlandsche oorlogen, beroerten en oneenigheeden* III (A'dam 1681) f.183 e.v.. Op 16 oktober 1587 verkreeg Franck's deductie wettelijke status door het besluit van de Staten van Holland van die datum waarin de tekst ook is opgenomen: zie GPB I blz. 39 e.v..

40 Zie in het bijzonder *Apologeticus* (ed. Parijs 1640) cap. 1 (blz. 3): *apud nos vere dicitur summum imperium non penes illos esse legatos nationum qui Federati proceres dicuntur, sed penes cuiusque nationis primores, quae quidem nationes ad opem mutuam federe connectuntur, ita ut in Federatorum procerum potestate ea sint omnia quae ad communem defensionem pertinent, aut quae nominatim ex federis formula, aut consensu peculiari ad eum conventum deferuntur: manentibus rebus caeteris penes singularum nationum primores* (Vert.: Bij ons wordt terecht opgemerkt dat de soevereiniteit niet is gelegen bij de gezanten der gewesten die de Staten Generaal worden genoemd, maar bij de Staten van ieder afzonderlijk gewest, welke gewesten zich in hun gemeenschappelijk belang door een bondgenootschap hebben verbonden en wel zodanig dat al hetgeen op de gemeenschappelijke defensie betrekking heeft, of wat uitdrukkelijk op grond van de akte van de Unie, of op grond van bijzondere overeenstemming aan die vergadering is opgedragen, tot de competentie van de Staten Generaal behoort: *terwijl al het overige tot de competentie van de Staten der afzonderlijke gewesten blijft behoren*).

en - uiteraard - op eigen kosten een "oorlog aanveerden".⁴¹ Daarop zou evenwel één uitzondering bestaan die zou zijn gelegen in art. 17 der Unie van Utrecht, waarin de afzonderlijke gewesten zich over en weer verplicht hadden af te zien van handelingen die "uytheemsche fursten, landen ofte steden" een aanleiding zouden kunnen geven om de oorlog te verklaren, waaronder zouden moeten worden verstaan handelingen die aanleiding zouden kunnen geven tot een oorlog tussen een "uytheemsche furst" en de gehele Republiek.⁴² In de praktijk heeft géén der provincien overigens ooit gebruik gemaakt van haar afzonderlijk recht om een privé-oorlog te voeren.⁴³ Maar, meent van Bijkershoek, uit het feit dat iets nog nooit is gebeurd, kan nooit worden afgeleid dat het ook niet mag.⁴⁴ Van Bijkershoek laat op zijn verhandeling over het *jus belli* der afzonderlijke gewesten een uiteenzetting volgen over het recht van represaille, dit ongetwijfeld ten gevolge van het gegeven dat van oudsher een verband werd gelegd tussen het *jus belli* en het *jus repraesaliarum*. Het zal de lezer, gezien Van Bijkershoek's beschouwingen over het *jus belli* der afzonderlijke gewesten, niet verbazen dat hij aan de staten der afzonderlijke gewesten ook het recht van represaille toekent en dat ook hier het in art. 17 der Unie bepaalde daaraan een beperking zou opleggen: het nemen van represailles zou slechts niet zijn toegestaan wanneer daaruit een oorlog zou kunnen voortvloeien tussen de staat van de onderdanen waartegen het recht van represaille werd ingeroepen en de gehele Republiek.⁴⁵ Deze opmerking doet de vraag rijzen of de uitoefening van het recht van represaille niet per definitie een *casus belli* oplevert. Van Bijkershoek beantwoordt haar ontkennend. Immers: de provincie die zelf het onrecht ongedaan maakt dat zijn onderdanen wordt aangedaan, geeft geen aanleiding tot een oorlog en daarom vindt hij geen enkele reden waarom zou moeten worden aangenomen dat de afzonderlijke gewesten het recht van represaille niet in haar eigen zaken zouden kunnen uitoefenen. "Zoek zoveel je wilt", schrijft hij, "maar je zult nergens vinden dat de afzonderlijke gewesten dit recht is

41 A.w. blz. 234: sed id non prohibet, quominus singulae Provinciae, suis sumptibus, pro se recte bellum gerant.

42 Terzijde zij hier opgemerkt dat de president zich terdege bewust was van het theoretische karakter zijner beschouwingen, die tot paradoxale consequenties leidden. Moest immers niet ieder gewapend conflict tussen een lid der Unie en een buitenlandse mogendheid welhaast per definitie leiden tot een oorlog tussen die mogendheid en de gehele Republiek, temeer daar de leden der Unie zich in art. 1 hadden verplicht tot wederzijdse bijstand? *Sic omnino est*, schrijft Van Bijkershoek (t.a.p. blz. 234), *sed tu de consequentiis sollicitus es, ego de jure (!)*.

43 Wat wél is gebeurd, is een oorlog van de gehele Republiek met een buitenlandse mogendheid tegen de wil van één of meer gewesten, men denke aan de oorlog tegen Portugal, die geen goedkeuring vond in Friesland.

44 T.a.p.

45 T.a.p. blz. 236.

ontnomen".⁴⁶

Van Bijkerhoek laat in zijn exposé over het recht van represaille één vraag onbesproken, wellicht omdat hij van mening was dat zij een casus non dabilis betrof: kon het recht van represaille worden ingeroepen door de onderdanen van het ene gewest van de Republiek tegen die van het andere? Hij vooronderstelde dat represailles werden genomen tegen "buitenlanders", maar wat diende men, gegeven het staatsrecht van de Republiek, eigenlijk onder "buitenlanders" te begrijpen? Deze vraag stond centraal in de affaire Roeters: liet het staatsrecht van de Republiek toe dat Groningers in Holland op dezelfde voet werden behandeld als Fransen of Engelsen.⁴⁷

De affaire Roeters kwam, vanwege de curieuze rechtsvraag waartoe zij aanleiding gaf, uitvoerig aan de orde in twee Hollandse academische geschriften,⁴⁸ waarin uiteraard het Hollandse standpunt werd verdedigd. In Groningen kwam de affaire ter sprake binnen het daar in 1761 opgerichte juridische Genootschap *Pro Excolendo Jure Patrio*, dat een van zijn eerste bijeenkomsten aan een bespreking van de affaire wijdde. Door een gelukkig toeval zijn zowel de voordracht die hierover werd gehouden door de Groninger regent R.B. Gockinga, als ook de bespreking van het lid C.C. Emmery, beide in handschrift overgeleverd; zij bevinden zich in de Groninger Universiteitsbibliotheek.⁴⁹

De uiteenzetting van Gockinga is interessant omdat hij⁵⁰ ongetwijfeld heeft medegewerkt aan de hierboven genoemde brief der Staten van Stad & Lande aan de Staten Generaal; zij bevat een uitvoerig exposé van het officiële Groninger standpunt. Hij ziet er, opmerkelijk genoeg, vanaf in te gaan op de gegrondheid van de vordering van Roeters *cum suis* en beperkt zich tot hetgeen hij als de juridische hoofdzak beschouwt: de toelaatbaarheid van het recht van represaille binnen de Republiek. De Unie van Utrecht laat, zo meent hij, niet toe dat het recht van repre-

46 T.a.p. blz. 236: Quominus autem singulae provinciae in causa sua, dummodo justa sit, recte exercent, nec rationem, nec auctoritatem novi. Belli causam non praebet, qui nolentibus ceteris, injuriam civibus suis illatam, ipse vindicat. Singulis provinciis id jus esse ademptum, quaere, quantum potes, sed non invenies.

47 Er is hierboven reeds gewezen op het feit dat de Republiek afzonderlijke verdragen had gesloten met bijv. Frankrijk en Engeland waarbij het recht van represaille over en weer was geregeld; er bestonden evenwel *niet* dergelijke verdragen tussen de in de Unie deelnemende gewesten!

48 Albert Ploos van Amstel, *Dissertatio de jure commercii quod gentibus in bello mediis competit* (1759), in het Nederlands heruitgegeven en van uitvoerige toevoegingen voorzien als *Verhandeling over het recht van commercie tusschen onzijdige en oorlogvoerende volken* (Amsterdam 1760) en Joannis van Heel, *Biga dissertationum, quarum prior inauguralis agit de repraesaliis* (Leiden 1761).

49 H. Brugmans, *Catalogus Codicum Manuscriptorum* (Groningen 1898) blz. 291, P.E. 11 no. 4. Zie ook *225 Jaren Pro Excolendo Jure Patrio, Vertogen en Verhandelingen*, bezorgd door B.S. Hempenius-Van Dijk en K.F. Hofstee (Groningen 1986), blz. 8 en 21.

50 Gockinga was in 1759 en 1760 secretaris van de Provinciale Rekenkamer: zie H.O. Feith (II) *Regeringsboek der Provincie Groningen*, tweede stuk (Groningen 1870) blz. 221 en 223.

ZWALVE

saille door de Staten van het ene gewest wordt toegestaan tegen de inwoners van een ander gewest. In art. 1 der Unie immers sluiten de lidstaten zich voor de toekomst aaneen *als off siluyden maer een Provincie waeren*. Hieruit zou voortvloeien dat de inwoners van de Republiek in andere gewesten dan dat van hun woonplaats niet als *exeri*, als vreemdelingen, zouden kunnen worden beschouwd, teminder daar art. 17 van de Unie een duidelijk onderscheid maakt tussen "uytheemschen" en "ingesetenen van de voorsz. Provincien". Ook Van Bijkershoek zou, meent Gockinga, wanneer hij spreekt over het recht van represaille der afzonderlijke gewesten, uitsluitend het oog hebben op het gebruik van dit recht tegen *vreemdelingen*. Gockinga verschilt overigens diepgaand van mening met Van Bijkershoek over het *jus belli* der afzonderlijke gewesten. Van Bijkershoeks gevoelen hieromtrent werd inderdaad gedragen door een wel zeer geforceerde lezing van art. 9 der Unie. Het is toch duidelijk, betoogt Gockinga, dat de zinsnede *die generaliteyt van desen verbande aengaende* die zo'n belangrijke rol speelt in Van Bijkershoeks uiteenzetting, slechts betrekking heeft op *belastingen* ("imposten ofte contributien"), *niet* echter op het recht om een oorlog te verklaren. Hij ontzegt zo de afzonderlijke gewesten het recht om ieder voor zich in het eigen belang een oorlog te verklaren, een standpunt dat inderdaad meer in overeenstemming met letter en geest van de Unie lijkt dan dat van Van Bijkershoek. De consequentie hiervan nu zou zijn dat het de Staten der afzonderlijke gewesten evenmin was toegestaan het recht van represaille toe te kennen tegen de onderdanen van een ander gewest.⁵¹ Deze vaststelling wordt, zo vindt hij, bevestigd door art. 16 der Unie dat bepaalt dat, wanneer er een meningsverschil tussen de provincies rijst, de zaak ter beslissing moet worden voorgelegd aan de andere Provincien (dat zijn de Staten Generaal), of wanneer het conflict de gehele Unie betreft - aan de Stadhouders.⁵² Op grond van in het bijzonder deze bepaling concludeert Gockinga dat de Staten van Holland hebben gehandeld in strijd met het recht door, zonder de weg van art. 16 te bewandelen, represailles te nemen tegen de onderdanen van het gewest van Stad & Ommelanden.

51 Gockinga's gedachtengang voert tevens tot de door hem niet uitgesproken gevolgtrekking dat het de Staten der afzonderlijke gewesten evenmin zou zijn toegestaan het recht van represaille toe te kennen tegen anderen dan de onderdanen der Republiek. Dit doet de vraag rijzen bij wie dit recht dan moest worden verkregen. Waren de Staten Generaal uitsluitend competent? Een bevestigend antwoord lijkt inderdaad voor de hand te liggen, daar het niet de afzonderlijke gewesten, maar de Staten Generaal waren die de externe betrekkingen van de Republiek onderhielden. Er zij gewezen op de hierboven (n. 21) vermelde verdragen tussen Frankrijk en Engeland en de Staten Generaal.

52 Zie voor enige toepassingen van art. 16 der Unie: Fruin, *Geschiedenis der Staatsinstellingen in Nederland tot den val der Republiek* ('s-Gravenhage 1922) blz. 401.

Ploos van Amstel⁵³ behandelt uitvoerig de rechtsgrond van het recht van represaille. Het is kenmerkend voor zijn tijd dat hij zich daarbij niet meer baseert op de oude gemeenrechtelijke autoriteiten, maar voornamelijk op schrijvers uit de natuurrechtelijke school, met name Christian Wolff ("die groote man"),⁵⁴ die het in het natuurrecht had gegrondvest.⁵⁵ Vanaf blz. 293 brengt hij de affaire Roeters ter sprake. Hij toont allereerst aan dat D. 3,4,7,1 zich niet verzet tegen toekenning van het recht van represaille. De tekst luidt als volgt:

Si quid universitati debetur, singulis non debetur; nec quod debet universitas singulis debent.

(Vert.: Indien iets aan een gemeenschap is verschuldigd, is dit niet aan de afzonderlijke leden daarvan verschuldigd en wat de gemeenschap schuldig is, zijn de afzonderlijke leden niet verschuldigd).

Ploos meent dat onder het begrip *universitas* alléén een gemeenschap kan worden verstaan die onder het gezag van een gewone overheid staat, niet echter die overheid zelve, zodat men zou mogen concluderen dat de bezittingen der onderdanen stilzwijgend zijn verpand voor de schulden van de overheid.⁵⁶ Vervolgens laakt hij de weigering van de Staten van Stad & Lande om zich te verantwoorden voor de Schepenbank van de stad Amsterdam, waar zij door de Amsterdamse lijfrentetrekkingen, na de mislukte poging om voor de Groninger Hoofdmannenkamer te procederen en na gelegd beslag,⁵⁷ waren gedagvaard. Volgens de normale "styl der Rechtspleginge" immers is de rechter van de plaats waar beslag wordt gelegd bevoegd om van de hoofdvordering terzake waarvan beslag wordt gelegd kennis te nemen.⁵⁸ Tot slot brengt hij, zeer in het kort,⁵⁹ het op de Unie van Utrecht geponde verweer der Groningers aan de orde. Hij verwerpt

53 Hierboven, n.48, aangehaald werk blz. 282 e.v..

54 Zie a.w. blz. 288 (c), waarin het gehele natuurrechtelijke arsenaal - Grotius, Pufendorf, Wolff, Hutcheson, Barbeyrac en zelfs Cicero - wordt benut.

55 Zie Wolff, *Ius Gentium methodo scientifica pertractatum* (Halle 1749) § 589 e.v..

56 A.w. blz. 295; vgl. ook Van Heel, a.w. (n. 48) blz. 65.

57 De represailles werden als een bijzondere vorm van derdenbeslag behandeld: zie Van Leeuwen, *Censura Forensis* P. II,1,11,13: "repraesalia sive arresta publica".

58 Vgl., in plaats van anderen, Voet, *Commentarius ad Pandectas* 2,4,22 en Van Leeuwen, *Censura Forensis*, Pars II, lib. 1, c. 15, § 1. Hierbij moet worden opgemerkt dat soevereine staten naar het *jus commune* immuniteit van jurisdictie genoten. Deze immuniteit werd gegrondvest op D. 36,1,13,4, waaruit men de stelregel *par in parem nullum imperium habet aut jurisdictionem* afleidde (zie Voet, *Commentarius ad Pandectas* 2,1,52). Zij leed evenwel een uitzondering, wanneer de vreemde mogendheid zich vrijwillig aan de jurisdictie van een andere staat onderwierp (Voet, t.a.p.). Krachtens hun overeenkomst met de Amsterdamse financiers hadden de Staten van Stad & Lande uitdrukkelijk afstand gedaan van hun immuniteit (Zie in de Appendix), reden waarom de immuniteitsvraag - die eveneens uit het staatsrecht van de Republiek voortvloeide - in de affaire Roeters niet aan de orde kwam.

59 A.w. blz. 301.

het, onder meer door te wijzen op een precedent (dat overigens óók betrekking had op Groningers)⁶⁰ en door te stellen dat van het recht van represaille regelmatig gebruik werd gemaakt om de leden van de Unie te dwingen tot het opbrengen van de gemene lasten.⁶¹ Veel uitvoeriger is de beschouwing die Joannis van Heel in 1761 aan de affaire Roeters wijdde.⁶² Hij legt daarbij de nadruk op het, op de Unie van Utrecht gebaseerde verweer der Groningers. Van Heel nu sluit zich aan bij de beschouwingen van Van Bijkershoek⁶³ en verbindt daaraan de door Van Bijkershoek *niet* uitgesproken gevolgtrekking dat het de staten van ieder afzonderlijk gewest vrij staat om represaillemaatregelen toe te staan tegen de onderdanen van de andere gewesten. Bovendien, meent hij, hadden de Staten van Holland zich in dezen niet tot de Staten Generaal behoeven te wenden daar zij in zaken als deze soeverein zouden zijn en bevoegdheden hieromtrent niet aan de Staten Generaal zouden zijn overgedragen.⁶⁴ Op de tegenwerping dat een dergelijke bevoegdheid toch alleen tegen *exteri* kan worden gebruikt, antwoordt hij dat die op een *petitio principii* berust; het gaat er immers juist om wat men onder een "uytheemse" heeft te verstaan. Tot slot stelt hij vast dat de rechtsgang van art. 16 der Unie nimmer zou zijn gebruikt⁶⁵ en dat de Staten Generaal dit zelf ook zeer goed zouden hebben begrepen toen zij aan de Hollanders en de Groningers in het tussen hen gerezen geschil *niet* de berechting aanboden doch slechts hun bemiddeling.

5 Het einde van de affaire Roeters

De Staten Generaal, kennis genomen hebbende van het Groninger schrijven waarin men zijn beklag deed over de te Holland genomen represailles, boden bij een missive van 21 november 1759⁶⁶ hun goede diensten aan de kibbelende gewesten aan. De Staten van Holland reageerden welwillend op dit aanbod en deden hun antwoord vergezeld gaan van een uitvoerige nota waarin het Hollandse standpunt nogmaals werd uiteengezet;⁶⁷ tevens werden enige gevolmachtigden aangewezen die

60 Zie Van Zurck, *Codex Batavus* (Rotterdam 1738) s.v. Crediten, § IX, no. 5.

61 Zie over dit gebruik van het recht van represaille, dat, wederom (!), het meest op Stad & Lande is toegepast: Fruin, t.a.p. blz. 395.

62 A.w. supra n. 48, blz. 57 e.v..

63 De andere bron waaruit hij zijn dissertatie heeft afgeschreven is Nicolaes Bondt's commentaar op de eerste drie artikelen van de Unie van Utrecht (*Specimen Juris Publici Belgici* (Utrecht 1756)), die (a.w. blz. 95-96) betoogt dat na de afzwering van Philips II de soevereiniteit aan de afzonderlijke gewesten zou zijn teruggevallen.

64 A.w. blz. 63.

65 A.w. blz. 63-64. Zie echter Pieter Paulus, *Verklaring der Unie van Utrecht II* (Utrecht 1776) blz. 275 e.v., alwaar een aantal voorbeelden.

66 Zie *Nederlandse Jaarboeken* 1760, blz. 4.

67 Afgedrukt in de *Nederlandse Jaarboeken* 1760, blz. 7 e.v..

te Den Haag voor de Hollanders mochten spreken. De Groningers hadden dit reeds eerder gedaan.⁶⁸ Op 14 april 1760 publiceerden de Staten van Holland een plakaat waarin te kennen werd gegeven dat - met instandhouding van de reeds gelegde beslagen - lopende de onderhandelingen geen verdere beslagen op Groninger goederen zouden worden gelegd,⁶⁹ welk besluit op 14 mei werd geprolongeerd.⁷⁰ Men had kennelijk besloten de onderhandelingen niet onder een al te zware druk te laten plaatsvinden.

Hoe nu te oordelen over de wederzijdse standpunten? Ten eerste is het opvallend dat de Staten van Stad & Lande in de zaak zelf bedroevend weinig tegen de vorderingen van Roeters en de zijnen hadden in te brengen.⁷¹ Het enige verweer dat men had bestond uit de vaststelling dat "zoo eene kleine Provincie als Stad & Lande, na zoo vele rampen en ongelukken, als daer zijn de bijna altoos geduurt hebbende Oorlogen, tweemaal Vijandelijke Invasie, twee allerzwaerste Watervloeden, de groote Vermindering van derzelver Provintie Inwooneren, tweemalige en nog aenhoudende sterfte van 't Rundvee, de zware Plaeg van de Worm in 't Paelwerk, boven de immense kosten aan Dijken, Pael- en Vlintwerken",⁷² de afbetaling op de lijfrenten niet meer kon opbrengen. Daartegen kon met recht van Hollandse zijde worden opgemerkt "dat de voorsz. voorwendingen van het Onvermogen der Provintie, waer op de Heeren van Stad & Lande thans alles willen schuiven, te zeer geaffecteerd voorkomt".⁷³ Staatsrechtelijk was hun positie evenmin sterk. Dit wist men ook te Groningen, zoals blijkt uit de reactie van C.C. Emmery op het binnen Pro Excolendo gehouden vertoog van Gockinga. Emmery wijst er met recht op dat door Gockinga veel te ver strekkende gevolgtrekkingen werden gemaakt uit art. 1 der Unie, in het bijzonder zou daaruit niet kunnen worden opgemaakt dat de inwoners van Groningen voor het burgerlijk recht (*in foro civili*) in Holland niet als vreemdelingen konden worden beschouwd. De Unie immers is eerst en bovenal een verbond dat is gesloten ter gemeenschappelijke defensie, waarbij de bondgenoten zich evenwel hun eigen zelfstandigheid en autonomie in

68 Zie *Nederlandse Jaarboeken* 1759, blz. 1115-1133.

69 GPB VIII, blz. 628.

70 GPB VIII, blz. 628.

71 Curiositeitshalve zij erop gewezen dat de Groningers zich tegen de opvolgers onder bijzondere titel van de oorspronkelijke rechthebbenden beriepen op de zgn. *lex Anastasiana* (C. 4,35,22), die een debitor cessus de mogelijkheid bood om aan de cessionaris van een litigieuze vordering niet het hele bedrag te betalen dat hij aan de cedent was verschuldigd, maar slechts het bedrag dat de cessionaris daarvoor aan de cedent had betaald. Zie hierover Voet, *Commentarius ad Pandectas* 18,4,18. De *lex Anastasiana* is in Frankrijk onder de benaming "retrait litigieux" nog steeds geldend recht: zie art. 1699 Cc.

72 Uit de nota van Stad en Lande aan de Staten Generaal, *Nederlandse Jaarboeken* 1759 blz. 1121.

73 Uit de nota van de Staten van Holland aan de Staten Generaal, *Nederlandse Jaarboeken* 1760, blz. 13.

alle andere zaken uitdrukkelijk voorbeholden.⁷⁴ Dit voorbehoud nu, dat in het bijzonder voor het burgerlijk recht geldt, impliceert inderdaad dat voor het burgerlijk recht Groningers in Holland met Fransen en Engelsen, alsmede alle andere *exteri* mochten worden gelijkgeschakeld. Gockinga's beroep op art. 17 der Unie wordt door Emmery in niet mis te verstane woorden als een gotspe aangemerkt. De bondgenoten verbinden zich daarin immers "soe wel den uytheemschen als ingesetenen van de voorsz. Provincien *te administreren goet recht ende justicie*", een verplichting die de Staten van Stad & Lande nu juist hadden geschonden! Daar komt nog bij dat hetzelfde art. 17 bepaalt dat, wanneer de daarin opgenomen verplichting wordt geschonden, de andere leden het recht hebben die te corrigeren *als naer rechten ende vermoegens een yder syn privilegien, loffelicke ende wel heergebrachte costumen*. Of men daarenboven uit de vaststelling dat het de afzonderlijke gewesten *niet* is toegestaan een (offensieve) oorlog te voeren - een conclusie die Emmery deelt - mag afleiden dat het hun dáárom ook niet zou zijn toegestaan het recht van represaille toe te kennen, betwijfelt Emmery. Het gaat immers, alles welbeschouwd, niet om een publiekrechtelijke, maar om een privaatrechtelijke aangelegenheid. *Fiat executio*, concludeerde hij.

Op 27 september 1760 werd er een accoord bereikt tussen de onderhandelaars te 's-Gravenhage en een verdrag tot stand gebracht tussen Holland en Groningen, waarbij de zaak van de lijfrenten definitief werd geregeld.⁷⁵ In artikel 1 van het verdrag verplichtten de Staten van Stad & Lande zich 10 procent van het nog verschuldigde bedrag ineens uit te keren aan de rechthebbenden en 50 procent daarvan in obligatiën uit te keren tegen 2,5 procent jaarlijks. Tot zekerheid van de laatstgenoemde vordering verpandden de Staten van Stad & Lande in art. 6 de opbrengst van de Groninger belasting op tabak. De affaire Roeters was geregeld. Op 30 oktober 1760 riepen de Staten van Holland alle rechthebbenden op zich te laten verifiëren bij Jacob Roeters⁷⁶ en op 5 februari 1761 werden alle beslagen opgeheven.⁷⁷

Het recht van represaille had zijn nut bewezen. Nog geen veertig jaar nadien, op 1 mei 1798, hield het binnen de Republiek op te bestaan en werd de regel van Nov. 52 impliciet gemeen Nederlands recht. Op die dag namelijk trad de Staatsregeling voor het Bataafsche Volk in werking, die het oude federalisme voor goed afschafte zodat ook *in foro civili* geen plaats meer was voor dit residu van de

74 Emmery verwijst hiervoor naar de beroemde zinsnede van art. 1 der Unie, waarin het volgende voorbehoud werd gemaakt: "onvermindert nochtans een ygelick Provincien ende die particulier steden leden ende ingesetenen van dyen haerluyden spetiaele ende particuliere privilegien, vrijheyden, exemptionen, rechten, statuten, loffelicke ende welheergebrachte costumen, usantien, ende allen anderen haer luyden gerechticheyden".

75 GPB VIII, blz. 629.

76 GPB VIII, blz. 629.

77 GPB VIII, blz. 629.

NOVELLE 52 EN HET STAATSRECHT VAN DE REPUBLIEK

middeleeuwen. De onmogelijkheid van represailles tegen *exteri* vloeit sinds 1829 voort uit art. 9 der wet Algemene Bepalingen, inhoudende dat het burgerlijk recht van Nederland hetzelfde is voor vreemdelingen als voor Nederlanders. Ons burgerlijk recht nu staat niet toe dat het vermogen van derden wordt uitgewonnen voor schulden van anderen, tenzij de schuldeiser een bijzonder verhaalsrecht (krachtens pand, hypotheek of privilege) op de goederen van de derde heeft. Hierdoor is het verbod van Nov. 52 voor het huidige recht overbodig geworden.

W.J. ZWALVE

Voorstelling uit de *Praxis Rerum Criminalium* van J. de Damhouder, verbeeldende de *justitia denegata*

NOVELLE 52 EN HET STAATSRECHT VAN DE REPUBLIEK

Appendix

Tekst van de overeenkomst tussen de Staten van Stad & Lande en enige Hollandse financiers

De Gedeputeerde Staaten van de Stadt Groningen en de Ommelanden doen condt ende betuigen door kracht van desen Openen Versgelden Brieve in conformité de Resolutien van d'Extraordinaris Heeren Gecommitteerden van beide Leeden deser Provincie in dato 30. Martii deses Jaars Sestienhondert ses en sestig, door handen van onsen Ontfanger Generaal CORNELIS VAN ROYEN ten profyte ende laste van dese Provincie, tot nootwendig amplooy in dese beswaarlyke tyden, in de welke contante penningen werden vereist, ontfangen te hebben een somme geldes, ende tot dien einde wettelyk verkoft ende geconstitueert, verkopen ende constitueren mits desen aan N.N. .... een Rente van hondert Caroli Guldens, tot twintig stuyvers het stuk, ten Lyve van N.N. .... gebooren van N. .... out zynde omtrent ... Jaaren, welke Rente wy voor ons ende onse nakomelingen beloven aan den Koper voorsz. of des last hebbende, de eene helfte op den eersten November toekomende, en de andere helfte op den eersten May 1667. daar aan volgende, ende zoo voorts van half jaar tot half jaar binnen Amsterdam, kost en schadeloos te betalen, zoo lange de voornoemde N.N. .... in levende lyve wesen sal, ende langer niet: ordonneeren daaromme onsen Ontfanger in der tydt ofte die daar toe binnen Amsterdam verordent is, om dit voorsz. Lyfpensioen voornoemt, aan houder van desen, tegens overneeming van behoorlyke Attestatie de Vitá van twee geloofwaardige personen, 't elken verschyndage (acht ofte tien dagen voor ofte nae onbehaalt) uyt synen ontfank, eerst ende vooral te betalen, of te doen betaalen binnen Amsterdam voornoemt, verhypothiserende ende verbindende daar voor alle onse Provincie Landen, Goederen ende Inkomsten, wat namen die selfs ook mogen hebben, het sy deselven staan onder het bewind van den Ontfanger voornoemt, ofte icmant anders, maneance van Provincie-penningen hebbende, soo wel binnen als buiten lands gelegen, de selve allen der Heeren Lieutenant- ende Hooftmannen Camer, ende alle andere Gerechten, de reale executie, onder renunciatie allen exceptien rechtens, soo desen eenigsints contrarie souden kunnen erdacht ofte gemoveert worden, submitterende, omme, in cas van misbetalinge, daar uit deselve te mogen eyschen ende vorderen: alles sonder arglist. In oirconde der waarheid hebben wy Gedeputeerde Staaten opgemelt, benefens d'Heere Presidents paraphure ende des Secretarii subscriptie, het Provincie-Zegel beneden aan desen doen hangen, ende in de Rekenkamer laten registreren. Gegeven binnen Groningen den twintigsten May sestienhondert ses en sestig,

(Onderstont)

A. CHRISTOFORI, ut

(Lagerstont)

Ter Ordonnantie der Heeren voorsz.

J. MEYNARDI, Secret.

